

Tanzimat'tan Cumhuriyete Devletin Modernleşme Sürecine Ziya Gökalp'in Etkisi

Ziya Gokalp's Influence on the Modernization Process of the State from Tanzimat to Republic

İbrahim Halil GÜZEL

Asist. Prof., Siirt University, Department of Political Science and Public Administration, Siirt, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siirt, Türkiye

Orcid: 0000-0003-2671-7635 Email: ibrahimhalil.guzel@siirt.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Guzel, H. I. (2024). Ziya Gokalp's Influence on the modernization process of the state from tanzimat to republic. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue of Ziya Gökalp, 41-56.

Güzel, H. İ. (2024). Tanzimat'tan cumhuriyete devletin modernleşme sürecine Ziya Gökalp'in etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ziya Gökalp Özel Sayısı, 41-56.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 29 May/Mayıs 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 10 September/Eylül 2024

Published/Yayın Tarihi: 06 December/Aralık 2024

Issue/Sayı:Ziya Gökalp Özel Sayısı /Special Issue of Ziya Gökalp

Pages/Sayfa: 41-56

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İbrahim Halil GÜZEL).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Ziya Gokalp'in, yaşadığı dönem büyük mücadelelerin ve tartışmaların yaşandığı bir dönemdir. Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, diğer taraftan Milli Mücadele'nin verilmesi ve yeni bir devletin kurulması hadiselerini yakından yaşayan Gokalp'in eserlerinin ve fikirlerinin oluşumunda, bu hadiselerin derin etkisi olmuştur. İçinde bulunduğu dönemde, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük akımları arasında derin görüş ayrılıkları ve tartışmalar yaşanmıştır. Bu düşünce akımları arasında sentez yaparak, ülkenin koşullarına uyarlamaya çalışmıştır. Gokalp eserlerinde öncelikle Osmanlı'nın yaşadığı kötü gidişin durdurulması, devletin yıkılmadan nasıl kurtarılacağı sorunları ile ilgilenmiştir. Tanzimat sonrası süreçte yaşanan modernleşme hareketi birçok alanda olduğu gibi devleti de yakından etkilemiştir. Modernleşme sürecinde Batı uygarlığının etkisinin nasıl olacağı, toplumun bundan nasıl etkileneceği dönemin aydınları tarafından tartışılmıştır. Gokalp de bu tartışmalarda etkili bir rol oynamıştır. Gokalp, Batı uygarlığının önemini vurgulamakta ancak bunun Batı'yı taklit etmek anlamına gelmediğini teknoloji ve bilimdeki gelişmeler özelinde Batı'nın örnek alınmasının önemini vurgulanmıştır. Bu çalışmada Ziya Gokalp'in Tanzimat sonrası dönemde yaşanan modernleşme sürecine ve devletin yeniden yapılanmasına olan bakış açısı, düşünceleri ve etkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, devlet, kültür, medeniyet.

Abstract

The period in which Ziya Gokalp lived was a time of great struggles and debates. He closely experienced the collapse of the Ottoman Empire on the one hand and the National Struggle and the establishment of a new state on the other, and these events had a deep impact on the formation of his works and ideas. In his time, there were deep disagreements and debates between Islamism, Ottomanism and Turkism movements. He tries to synthesize these currents of thought and adapt them to the conditions of the country. In his works, Gokalp was primarily concerned with the problems of stopping the downward trend of the Ottoman Empire and how to save the state before it collapsed. The modernization movement in the post-Tanzimat period closely affected the state as in many other areas. The intellectuals of the period discussed the influence of Western civilization in the modernization process, how it would be implemented and how society would be affected by it. Gokalp also plays an influential role in these debates. He emphasizes the importance of Western civilization, but stresses that this does not mean imitating the West, but rather taking the West as an example in terms of technical and scientific developments. Within the scope of the study, Ziya Gokalp's view, influence and thoughts on the modernization process and the restructuring of the state in the post-Tanzimat period are discussed.

Keywords: Modernization, state, culture, civilization.

Giriş

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için yeni arayışların yaşandığı, duraklama ve gerilemenin nedenlerinin tespit edilerek çözüm arayışlarının yaşandığı bir yüzyıldır. Tanzimat ve sonrasında imparatorluğun dağılmasını durduracak düşünce akımları aydınlar tarafından tartışılmakta, başta ordu olmak üzere, eğitim, bürokrasi, devlet, toplumsal hayatın birçok alanında reform çalışmaları yürütülmektedir. Bu dönemde, bir taraftan Batı'nın üstünlüğü kabul edilerek, Batılılaşma siyaseti ön plana çıkarken, diğer taraftan imparatorluk kendi geleneksel yapısını muhafaza etmeye çalışmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücüne tekrar kavuşabilmesinin yolları aranmakta, Batı'nın ulaştığı sanayi, bilim, teknoloji alanındaki gelişmelerden yararlanılması fikri öne çıkmaktadır. Reform hareketleri beraberinde önemli tartışmaları ve sorunları da getirmektedir. Batı medeniyetinin tanınması, Batı'nın hangi değerlerinin alınması gerektiği tartışmaları, dönemin aydınlarının gündemini oluşturmaktadır. Modernleşme sürecinin içeriği, şekli, toplumsal hayatı da yakından etkilemektedir. Tanzimat döneminde başlayan tartışmalar, ikinci Meşrutiyet döneminden itibaren, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük düşünce akımlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tartışmaların odağında çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilmek için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği fikri bulunmaktadır. Yenileşme siyasetinin etkisiyle bir yanda yeni okullar, eğitim kurumları, devlet teşkilatının Batı tarzında örnek alınarak düzenlenmesi, yapılırken diğer tarafta geleneksel kurumların varlığı devam etmektedir. Yaşanan bunalımlar ve bu bunalımlardan çıkış yolları, Tanzimat ve sonrasında Osmanlı bürokratları ve aydınlarının üzerinde durdukları tartışma ortamını oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal yapı, Gokalp'in fikirlerinin ve entelektüel kimliğinin oluşumunu da derinden etkilemiştir. Batılı devletlerin gelişimine ve sanayileşmesine karşı Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum dönemin diğer aydınlarını olduğu gibi Gokalp'i de derinden etkilemektedir. İmparatorluğun yeniden güçlü bir devlet haline gelmesi Gokalp'in düşüncelerinin, çalışmalarının temel amacını oluşturmaktadır. Batılılaşma düşüncesi Ziya Gokalp için de önem taşımakta, ancak milli unsurların da göz ardı edilmemesi gerektiğinin de altını çizmektedir. Gokalp'in yaşadığı dönemdeki siyasi hareketler ve oluşumlardan yakından etkilediği ve yeni devletin kuruluş sürecinde, ulus devletin kurulmasında ve ideolojik temellerinin atılmasında etkili olduğu kabul edilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve: Modernleşme ve Devletin Dönüşümü

Modernleşme olgusu özellikle son iki yüzyıllık süreçte birçok alanda tartışmaların merkezinde yer alan kavramdır. Batılılaşma, çağdaşlaşma, yenileşme kavramları da modernleşme kavramının yerine kullanılan kavramlardır. Modern devletten söz edebilmesi için öncelikle modernleşme kavramını açıklamak gerekmektedir.

Modernleşme kelime olarak modern kelimesinden türetilmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde modern, çağdaş olarak, modernleşme de çağdaşlaşma olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024).

Modernleşme aslında içinde bulunulan zamanın koşulları olarak ele alınsa bile bir uğraşmayı, hareketi de ifade etmektedir. Modernleşme en basit şekilde çağdaşlaşmak olarak tanımlansa bile ekonomik olarak liberalleşmeyi, sanayileşmeyi, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması gibi farklı anlamlara da gelmektedir. Modernlik bazen olumlu anlamlarda kullanıldığı gibi bazen de modernlik karşıtı, bozulma gibi olumsuz anlamlarda da kullanılmaktadır. Modernlik kimi zaman gelişimi, kimi zaman ise dönüşümü, benzemeyi açıklamak için kullanılmaktadır (Bağçe, 2004, s. 5-8). Modernleşme içinde bulunulan zamanın çağın takip edilmesini, yakalanmasını ifade ederken aynı zamanda Batı'yı da ifade etmektedir. Batı ile özdeşleşen modernleşme kavramı, geçirdiği süreci Batı'da yaşanan olaylardan almaktadır. Batı'da geliştirilen kavramlar, üretilen değerler Doğu'ya ve Doğu kültürüne dayatılmaya çalışılmış, Doğu'nun geri kalmışlığını engellemek için kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Gencer, 2017, s. 50). Giddens, modernleşmenin dört temel boyutuna dikkat çekmektedir. Bunları, sanayileşme, kapitalizm, savaşın endüstrileşmesi ve toplumsal hayatının bütün yanlarının gözetimi olarak sıralamaktadır. Giddens, kapitalizmi, ürün pazarlama ve rekabetçi emek temelinde ekonominin politikadan uzaklaştırılması olarak açıklarken, savaşın endüstrileşmesini şiddet araçlarını kabulü olarak görmektedir. Giddens, gözetlemeyi modernliğin gelişiminde bütün örgütlenme şekillerinin özellikle de ulus devletin temeli oluşturduğunu söylemektedir. Giddens, sanayileşme ile askeri güç arasında doğrudan bir ilişki olduğunu bunun da savaşın endüstrileşmesine neden olduğunu belirtmektedir. Modernleşme öncesi birçok kültürde, uygarlıkta insanlar büyük ölçüde doğa ile bir arada olmuşlardır. Ancak bilim ve teknolojinin gelişimi ile biçimlenen modernleşme, modern sanayi doğayı ciddi bir biçimde tehdit etmeye başlamaktadır (Giddens, 2021, s. 61-62).

Modernleşme kavramı sadece bugüne ait olanı, çağdaş olanı tanımının ötesinde daha derin anlamlar yüklenen bir olgudur. Avrupa'nın yaşamış olduğu büyük ve köklü değişimleri ve süreci de anlatmak için kullanılmaktadır. Özellikle 17. yüzyıl ve sonrasında Avrupa'da yaşanan toplumsal, kültürel ve siyasal değişimler ve bu değişimler doğrultusunda gerçekleşen yeni toplumsal hayat modernleşme kavramı ile açıklanmaktadır. Batı toplumlarında uzun bir tarihsel süreç olarak birey ve

toplumdan devlete doğru yeni bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomi, bilim, siyaset alanında eski alışkanlıkları köklü değişikliklere uğratmıştır (Black, 1986, s. 7).

Modern bir toplumdan söz edebilmemiz için bilim ve teknolojinin gelişimi yeterli olmamaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmenin yanında kanunların tarafsız yapılması, bireylerin adam kayırma, torpil, yolsuzluklardan korunması, ister kamu ister özel olsun yönetimlerin kişisel iktidarlara dönüşmemesi gereklidir. Devletin bütçesi ile bireysel servetin ayrı tutulması, kamusal hayat ile özel hayatın birbirinden ayrılması, modern bir toplumun gerekleri arasında yer almaktadır (Touraine, 2023, s.40-45). Modernleşme yeni yaşam şekilleri ortaya çıkarmakta bu yaşam biçimleri geleneksel toplumlarda yer alan yaşama biçimlerden önemli farklılıklar göstermektedir. Modernlik sonrasında meydana gelen değişimler, hem yoğunlukları hem de yayılmaları bakımından tarihin önceki dönemlerinde ortaya çıkan değişimlerden farklılıklar taşımaktadır. En önemli farklılıklardan birisi önceki değişimlere göre daha etkili olmasıdır. Yaşanan bu değişimler, küresel boyutta toplumsal bağlantı şekillerinin kurulmasına yardımcı olmaktadır. Geleneksel ile modernlik arasında bir süreklilik bulunmakta bunların tamamen birbirinden farklı yapılar olarak değerlendirilmemelidir (Giddens, 2021, s. 4-5).

Touraine, modernliğin üç aşamadan geçtiğini ileri sürmektedir. Bu üç aşaması, yüksek, orta ve alçak modernlik olarak tanımlanmaktadır. Yüksek modernlikte toplumlar, uzun yıllar boyunca temel amaç olarak toplumun yasalar ve eğitim ile bütünleşmesini böylece toplum yapısının daha güçlenerek siyasi erkle toplumsal aşamalar şeklinde ilerleyerek devam edileceğini belirtmektedir. Burada önemli olan toplumun bütünleşmesidir. Modern hiçbir toplum birlik ve bütünlük ilkesi olmadan var olamayacağını altını çizmektedir. Yüksek modernlik evrenin var olan karmaşıklığına, düzensizliğine çıkarların çatışmasına ilerleme olarak tanımlanan kalkınma düşüncesini yerleştirmektedir. Ancak geçtiğimiz yüzyılda ulus ve sanayileşme arasında bulunan birlik bozulmuştur. Yüksek modernliğe hakim olan düzen fikri artık son derece uzakta yer almaktadır. Toplumsal adalet ve ekonomik modernleşme fikirleri artık bozulmaktadır. Bu aşamayı Touraine, alçak modernlik aşamasına geçiş olarak tanımlamaktadır (Touraine, 2022, s. 171-175).

Modernleşmenin Batı'da ortaya çıktığı, Batı'nın sosyo-kültürel olgu ve tarihsel sürecinin bir sonucu olduğunu savunan düşünürler bulunmaktadır. Bunlardan Weber, modernleşmenin Batı'ya özgü ve orada olan biten olayların bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Weber, Batı kültürünün kendi ussallığı olduğunu ve rasyonelleşme ile birlikte modernleşmenin başlamasını sağladığına inanmaktadır. Başka kültürlerde de rasyonellik olduğu, ancak bu kültürlerin rasyonelliklerinin modernleşmeyi başlatmadıklarını ileri sürmektedir (Weber, 2021, s. 92-97). Taylor modernliği farklı bir boyutuyla ele alarak modernliğin beraberinde getirdiği sorunlara odaklanmaktadır. Taylor'a göre modernliğin en önemli sorunu bireyciliktir. Aslında bireyciliğin bir sorundan ziyade kaygı olduğunu ileri sürmektedir. İnsanların kendi seçimlerini yapabilmeye, istedikleri gibi yaşayabilmeye ve inanabilmelerini de kapsayan bireycilik, zamanla insanların vazgeçmek istemedikleri bir kavram haline gelmiştir. Modernleşmenin ikinci büyük sorunu, araçsal aklın öncelik kazanmasıdır. Yaşanan bu iki sorun, neticede üçüncü büyük sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üçüncü büyük sorun toplumsal düzen ve siyasal yaşamın yönetiminde ortaya çıkmaktadır. Bireycilik sonrası kendi içine kapanan bireyler, eski sistemde baskı ve despotluk ile yönetilirken yeni sistemde bunun yerini kontrol mekanizmaları almaktadır (Taylor, 2010, s. 8-12).

Günümüzde de farklı bilim alanları, modernleşme kavramının farklı boyutlarını, özelliklerini ele alarak akademik çalışmalar yürütmektedirler. Modernleşmenin toplumu, bireyleri nasıl etkilediği, toplum ve bireyler üzerinde ne gibi değişikliklere neden olduğu günümüzde modernleşmeye yönelik çalışmaların odaklandığı konulardır.

1.1. Geleneksel Devlet'ten Modern Devlet'e

Sosyal bilimlerde birçok kavram gibi devleti tanımlamak da kolay değildir. Binlerce yıldır üzerinde tartışılan bir kavram olmuş ve tanımı konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Devlete yönelik her tanımlama aslında devletin bir yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Devlet ekonomiden eğitime, sağlıktan, çalışma hayatına, adaletten savunmaya kadar her alanı devlet biçimlendirmekte, düzenlemekte ve kontrol etmektedir. Yaşamın kişisel veya özel yönleri bile evlilik, boşanma gibi devletin otoritesine tabidir. Devleti, belirlenmiş toprak sınırları içerisinde egemen bir yetki alanı bulunan ve bir takım sürekli kurumları vasıtasıyla otorite uygulayan siyasi birlik olarak tanımlayabiliriz (Heywood, 2018, s. 100-101).

Devleti tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlar, devleti kurumlarının rollerine ya da amaçlarına göre tanımlamaya çalışmaktadırlar. Weber, devleti "belli bir toprak parçasında, kurallarının uygulanmasında idari yürütme, memurlarının meşru fiziki güç kullanma tekeline sahip olduğunu iddia eden, kurumlaşmış nitelikteki sürekli siyasal insan organizasyonu" şeklinde tanımlamaktadır (Weber, 2012, s. 42). İşlevselci yaklaşım modeli, devleti düzeni koruyan ve toplumsal istikrarı sağlayan bir kurum olarak tanımlamaktadır. Örgütsel yaklaşım modeli ise devletin yönetim fonksiyonunu ön plana çıkararak

tanımlamakta, kolektif örgütlenmeye ve kamusal alana vurgu yapmaktadır. Devleti tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlar göz önüne alındığında bu tanımlamalar devletin temel özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Devlet egemenliğe sahip bir yapıdır. Toplumdaki bütün yapıların üzerinde olmasından dolayı mutlak ve sınırsız bir iktidar kullanmaktadır.
- Devlet kurumları, sivil toplumdaki kurumların aksin fark edilebilir derecede “kamusal”dır. Aileler, özel işletmeler bireysel çıkarları karşılamak için kurulurken, kamu kurumları kolektif kararların alınmasından ve uygulanmasından sorumlu olmaktadır.
- Devlet meşruiyet içinde yer alan bir yapıdır. Devletin aldığı kararların toplum üzerinde genellikle bağlayıcı olduğu kabul edilmektedir. Bunun nedeni devletin sürekli toplumsal çıkarları amaçladığının, ortak iyiliği hedeflediğinin varsayılmasıdır.
- Devlet bir tahakküm aracıdır. Devlet otoritesi zorlama ile desteklenmektedir, devletin kurallarına, kanunlarına uyulmaması durumunda, kurallara uymayanları cezalandırılmasını sağlayacak kapasiteye sahip olmaktadır.
- Devlet ülkeye (toprağa) dayalı bir birliktir. Devletin yetki alanı coğrafi olarak tanımlanmaktadır yurttaş olup olmamasına bakılmaksızın devlet sınırları içerisinde yaşayan herkesi kapsamaktadır (Heywood, 2018, s. 101-102).

Modernleşme sürecinin en önemli etkilediği alanlardan biri de siyasal alandaki değişimler ve yöneten yönetilen ilişkilerinin yeniden yapılanmasıdır. Siyaset ve iktidar alanında düşünsel ve kurumsal alanda önemli tartışmalar yaşanmakta demokrasi kavramı uzun bir aradan sonra tekrar siyaset düşüncesinin önemli bir kavramı haline gelmektedir. Yöneten yönetilen ilişkilerinde önemli bir yer tutan meşruiyet sorunu, egemenlik kavramı tartışmaların odağında yer almaktadır. Weber'in meşruiyetin kaynağına yönelik yaptığı üçlü sınıflandırmada yasal-ussal otorite, modern toplumun kabul edeceği otorite tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern devletin unsurları olarak, egemenlik, hukuk, ekonomi, ulus devlet, siyasal partileri sayabiliriz (Weber, 2012, s. 52-54).

Modern devletin temel unsurlarından biri milli egemenliktir. Siyasal otorite egemenlik yetkisini halktan almakta, kendi yetkilerini ve hukuk kurallarını, egemenlik anlayışına dayalı olarak serbestçe belirleyebilme hakkına sahiptir. Siyasi bütünlük milli dayanışmayı oluşturmada ve uluslaşmanın bir aracı olduğu kabul edilmektedir. Ulus devletler zaman içerisinde idari bütünlükle birlikte devlet halini almışlardır (Giddens, 2008). Modern devletin önemli bir diğer unsuru da hukuktur. Çünkü modern devlet, meşruluğunu ve varlığını kanunlara ve adalet düşüncesine dayandırmaktadır.

Wallerstein, modern devletlerin kendilerine özgü bir yapıları olduğunu belirtmektedir. Modern devletlerin kendine özgü en belirgin özelliği egemenliğe sahip olmasıdır. Egemenlik bir taraftan devletle ilgili bir durumken, diğer taraftan devletlerarası bir durumu ifade etmektedir. İçeriye ve dışarıya dönük olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. İçeriye dönük olması, devletin bir düzenleme, kanun yaparken hiçbir kişi ya da kurumu dikkate almamasını açıklamaktadır. Dışa dönük kısmı ise hiçbir devletin başka hiçbir devlete yönelik bir müdahalesinin olmayacağını ifade etmektedir. Modern dünyada egemenliğin var olması için karşılıklı tanımanın gerçekleşmesi zorunluluk taşımaktadır. Ancak Wallerstein uygulamada devletlerin özellikle dışarıya dönük anlamda egemenliklerini tam olarak kullanamadıklarını belirtmektedir (Wallerstein, 2021).

Modern devletlerin ortaya çıkışında yaşanan tarihsel olayların etkileri olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkması, modern devletin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ulus devletler de Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Fransız Devrimi sonrası meşruiyetin kaynağı olarak halkın görülmeye başlaması, modern devletlerin gelişiminde etkili olmuştur.

Modern ulus devletlerin ortaya çıkması dünya tarihini de büyük ölçüde etkilemiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve gelişimi dört aşamadan oluşmaktadır;

- İlk aşama 15. ve 18.yüzyıllar arasında kapsayan dönemdir. Bu yüzyıllarda, devlet yapısı oluşmaya başlamakta, seçkinler arasında ekonomik, siyasal ve kültürel bir birlik ortaya çıkmaktadır.
- İkinci aşamada, halk kitleleri de sisteme dahil olmaya başlamaktadır. Halk ile iletişime geçen seçkinler, eğitim, askerlik ve kitle iletişim araçlarından yararlanmışlardır. Bu araçlar kullanılarak bireysellik ön plana çıkmakta ve bireylerde yeni bir kimlik oluşmaya başlamıştır. Bu zamanda kadar egemen güç olan kiliseler ile ortaya çıkan kimlikler çatışmaya başlamıştır.
- Üçüncü aşamada, tebaa olarak görülen halk, birey ve aktif vatandaş olarak görülmeye başlanmıştır. Bireylerin aktif vatandaşlar olarak görülmesinde, muhalefet kavramının gelişmesi ve kurumsallaşması, katımlarla temsil yetlerinin oluşturulması, siyasal partilerin ortak menfaatleri birleştirmeleri etkili olmuştur. Bu aşamada aynı

zamanda çatışmaların da geliştiği bir süreçtir. Bu zamana kadar gücü elinde bulunduran toprak sahipleri ile ticaretin gelişmesi sonucu yeni ortaya çıkmaya başlayan burjuva arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır.

- Son aşama ise devletin idari olarak güçlenmeye başladığı süreci ifade etmektedir. Ekonomik düzenlemelerin ulusal düzeyde gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu dönem devletin etkisinin arttığı bir dönemdir (Sarıbay, 1998, s.44-45).

Modern devletin kurulmasında, teorik açıdan birçok düşünür katkıda bulunmuştur. Jean Bodin, Thomas Hobbes, Rousseau bu düşünürlerin başında gelmektedirler. Bodin, egemenliğin devletin önemli bir unsuru olduğunu, bölünmez, sürekli ve mutlak bir yapıya sahip olduğunun altını çizmektedir. Hobbes, bireylerin tekil iradelerinin birleşerek egemenin iradesinde birleşeceğini savunmaktadır. Burada önemli olan, ortak iradeyi temsil eden egemendir.

2. Ziya Gökalep'in Hayatı ve Eserleri

Gökalep, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Babası Müftüzade Tefik Efendi, annesi Pirinçcizade Zeliha Hanımdır (Güler, 2018, s. 71). Tefik Efendi iyi eğitim almış, dindar, açık fikirli vatansever bir Osmanlı aydınıdır. Gökalep'in köklü bir aile yapısına sahip olduğu ve ailesinin okumaya düşkün olduğu ve iyi medreselerde eğitim aldıkları bilinmektedir (Köseoğlu, 2020, s. 65). Gökalep'in doğduğu yer olan Diyarbakır, bölgenin yönetim ve kültür merkezi olmuştur. Diyarbakır uzun yıllar boyunca Arap ve İran yönetiminde kaldıktan sonra 16. Yüzyıldan sonra Osmanlı yönetimine girmiştir. Diyarbakır bazen Kürt aşiretlerinin merkezi yönetime baş kaldırdığı daha çok yabancı güçlerin desteği ile Ermenilerin, bağımsızlık elde etmek için yer altı faaliyetlerinde bulunduğu bir şehirdir. Gökalep bu çatışmaların yaşandığı bir şehirde doğmuştur (Heyd, 1979, s. 25).

Gökalep, küçüklüğünden itibaren okumaya meraklı bir kişiliğe sahip olmuştur. Babasından aldığı eğitim ile okumayı erken yaşta öğrenmiştir. İlkokul tahsiline Diyarbakır Mecimekötesi okulunda başlamış, ortaokula Diyarbakır Askeri Rüştiyesi'nde devam etmiştir. Ortaokul hocalarından İsmail Hakkı Bey, öğrencilerine hürriyet aşkını aşılamış ve Gökalep üzerinde de önemli etkisi olmuştur (Beysanoğlu, 2002, s. 22-23). Gökalep ortaokul çağlarında, Batı uygarlığının anahtarı sayılan Fransızca dersleri almaya başlamıştır. Aynı zamanda amcası Müderris Hacı Hasib Efendi'den İslam felsefesi ve doğunun düşüncesi hakkında bilgi aldı. Amcası, Gökalep'e; Farabi, Gazali, İbn-i Sina, İbn-i Rüş gibi tanınmış İslam düşünürlerinin eserlerini tanıttı (Heyd, 1979, s.28). Amcası Gökalep'e Arapça ve Farsçayı öğretmek için İslami ilimler ile eğitmeye çalışmıştır. Aldığı eğitimlerin ruhuna yetersiz geldiğini düşünen Gökalep, okuldan öğrendiği Batıcı eğitim ve felsefeyi, yasaklanmış eserlerde yer alan vatan ve hürriyet fikirlerini ve amcasından öğrendiği Doğu ve Batı öğretilerini harmanlayarak zihin dünyasında özümsemeye çalışmıştır (Vakkasoğlu, 2019, s. 16-17).

Gökalep, Namık Kemal'in eserlerini okumuştur ve onun büyük bir vatanperver ve hürriyet savaşçısı olduğunu anlamıştır. Büyük bir saygı ve sevgi taşıdığı Namık Kemal, Ziya Gökalep'in hayat çizgisini yakından etkilemiştir. Gökalep'in Askeri Rüştiye'de okuduğu yıllarda, babası Tefik Efendi ona Namık Kemal'in ölüm haberi vermiştir. Babası Gökalep'e Namık Kemal'in izinden gitmesi gerektiğini ve onun gibi bir vatansever hürriyet savaşçısı olması gerektiğini söylemiştir. Babası Gökalep'e, memlekete faydalı bir alim olabilmek için hem Doğu bilgilerine hem de Batı bilgilerine sahip olmak gerektiğini ve onu bu şekilde yetiştireceğini söylemiştir. Babasının bu sözlerini bir vasiyetname olarak kabul eden Gökalep, davasını ve düşünce şeklinin oluşumunu bu yolda şekillenmiştir (Köseoğlu, 2020, s. 65).

İstanbul, Gökalep'in yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. İstanbul'da parasız yatılı okul olan Mülkiye Baytar Mektebini kazanarak buraya kaydolmuştur. Okuma isteği burada da devam etmiş, felsefe ve sosyoloji okumalarını geliştirmiştir (Güler, 2018, s.140). 1909 yılında Gökalep, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temsilcisi olarak Selanik'e gitmiştir. Selanik'e gitmesi, Gökalep'in siyasi kariyerinde önemli bir yer tutmuş, Batı düşüncesi ve sosyolojisiyle de ilgisinin artmasını sağlamıştır. Burada yaşadığı dönemde Gökalep, felsefe ve toplumsal sorunlarla ilgilenmiştir. Özellikle de Fransız sosyolojisinin önemli isimlerinden Emile Durkheim'in düşüncelerinden etkilenmiştir (Günay ve Çelik, 2010, s.18). 1913 yılında Gökalep İstanbul'a dönmüştür. Bu dönemde Gökalep, daha çok Muallim ve Türk Yurdu dergilerinde yazılar yazmaktadır. Türk Yurdu'nda yayınlanan "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı makalesi (ilerleyen yıllarda kitap olarak basılmıştır) Gökalep'e gerçek kimliğini kazandırmıştır. Darülfunun'da dersler vermeye başlayan Gökalep, burada sosyoloji kürsüsünü kurmuştur. İlmi İçtimai, İlmi İçtimai Siyasi, İlmi İçtimai Dini adlı daha sonra ders kitabı olarak basılan ders notları Türkiye'deki sosyoloji alanındaki ilk eserler olarak kabul edilmiştir (Ülken, 1998, s. 312).

I. Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ve İngilizlerin İstanbul'u işgali sonrasında İttihat ve Terakki'nin bazı üyeleri ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Ziya Gökalep'e de ülkeyi terk etmesi teklif edilmiş ancak Gökalep bu teklifi kabul etmemiş ve Darülfunun'daki derslerine devam etmiştir. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra Limni Adası'na sürgün edilmiş oradan da Malta Adası'na gönderilmiştir. 1921'de Ankara hükümetinin İngilizlerle yaptığı barış görüşmelerinden sonra Malta'daki Türklerin serbest bırakılması sonrasında Anadolu'ya dönmüş Diyarbakır'a giderek Küçük Mecmua dergisini

çıkarmıştır. Sonrasında Ankara'ya çağırılan Gökalp, Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni Reisliğine atanmıştır (Celkan, 1990, s. 7-9).

Ziya Gökalp, 25 Ekim 1924 Cumartesi günü İstanbul'da vefat etmiştir. Gökalp, 48 yıllık kısa yaşamına birçok eser sığdırmıştır. Başlıca eserleri şunlardır;

- Kızıl Elma- İstanbul 1914-1915
- Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, İstanbul 1918
- Yeni Hayat, İstanbul 1918
- Altın Işık, İstanbul 1923
- Türkçülüğün Esasları, Ankara, 1923
- Türk Töresi, İstanbul, 1923
- Doğru Yol, Ankara, 1923
- Türk Medeniyet Tarihi, 1926
- Çınarlatı 1939
- Fırka Nedir ? 1947
- Ziya Gökalp'in Yazarlık Hayatı, 1956 .

2.1. Ziya Gökalp'in Eserlerinde Kültür, Medeniyet ve Devlet

Kültür ve uygarlık kavramları Ziya Gökalp'in düşünce sisteminde merkezde yer alan kavramlardır. Hars ve medeniyet ayrımı, Gökalp'in konu ile ilgili yapılan tartışmalarda en özgün tarafını oluşturmaktadır. Ona göre hars milli bir kavramdır, medeniyet ise uluslararası bir kavramdır. Hars milli olmasından dolayı ahlakın ve hukukun temelini oluşturmaktadır. Medeniyet ise uluslararası olduğundan ilim, sanat ve teknikten oluşmaktadır. Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilirken, hars için aynı durum söz konusu olamamaktadır. Bir millet medeniyetini değiştirebilirken harsını değiştiremez. Gökalp'e göre;

Hars ile medeniyet arasında hem iştirak noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Hars ile medeniyet arasındaki iştirak noktası ikisinin de bütünü içtimai hayatları camii olmasıdır. İçtimai hayatlar şunlardır: Dini hayat, ahlaki hayat, hukuki hayat, muakalevi hayat, bedii hayat, iktisadi hayat, lisani hayat, fenni hayat. Bu sekiz türlü içtimai hayatların mecmuuna hars adı verildiği gibi (medeniyet) adı da verilir. Hars ile medeniyet arasındaki farklılıklar; hars milli olduğu halde medeniyet beynelmileldir (Gökalp, 2019, s. 26).

Medeniyet, aynı medeniyet topluluğu içinde bulunan birçok farklı milletin toplumsal hayatlarının ortak bir bütününden oluşmaktadır. Medeniyet topluluğu kavramı hangi mekan ve zamanda yaşarlarsa yaşasınlar birbirlerine komşu olmalarından dolayı benzer kurumlara sahip olan toplumların bütününü açıklamaktadır. Bu toplumlar içinde yer alan ortak kurumların tamamı medeniyeti meydana getirmektedir. Medeniyet, farklı milletlerin ortak bir ürünüdür. Aslında her medeniyet, o medeniyeti meydana getiren farklı milletlerin ortak bir hayat sürerek oluşturdukları bir süreçtir. Bundan dolayı da her medeniyet kesinlikle uluslararasıdır (Gökalp, 2007, s. 22-24).

Avrupa bir akademi; azaları milletler

Her biri bir nurlu deha, çünkü ayrı harsı var

Avrupa bir darülfünun: Hocaları milletler;

Her birinin ihtisası, bir örneksiz dersi var

Medeniyet beynelmilel yazılacak bir kitab;

Her faslı bir milletin harsı teşkil edecek (Gökalp, 1976a, s.22).

Gökalp, harsın milli olma özelliğini ve medeniyetin uluslararası niteliğini, medeniyet adlı şiirinde, Avrupa'yı azalarını milletlerin oluşturduğu bir akademiye benzeterek, her bir milletin farklı özelliklere sahip olduğunu, belirtmektedir. Medeniyeti oluşturacak unsurun, milletlerin kültürü olduğunu ifade etmektedir

Kültür ve medeniyet arasındaki farkları açıklarken Gökalp'in üzerinde durduğu konulardan biri medeniyetin yöntemli bir şekilde bireysel iradelerle meydana gelen olaylar bütünü olmasıdır. Kültürün kapsamına giren unsurlar ise kişilerin iradeleriyle meydana gelmemektedir. Gökalp, kültürün kapsamına giren unsurların yapay olmadığını belirtmektedir. Hayvanların ve bitkilerin yaşamları nasıl kendiliğinden doğal olarak gerçekleşiyorsa, kültürün kapsamında yer alan unsurlar da aynı bu şekilde oluşmaktadır. Dile dair bilgiler kişiler tarafından oluşturulurken, ancak dilin kendisi kişiler tarafından yapılmamıştır. Dilin kendi doğasından kaynaklanan kuralları değiştirilemez. Kültür ve medeniyet arasındaki farkların bir diğeri de aktarılabilmek boyutunda ortaya çıkmaktadır. Medeniyet, bir milletin diğer bir milleti taklit yoluyla geçen kavramlar, yöntemler bütünüyken, kültür ne taklit yoluyla ne de bir yöntemle bir milletin diğer millete aktarımı söz konusu değildir (Gökalp, 2019, s.28-33). Kültür ve medeniyet arasındaki amaç ve araç ilişkisi de Gökalp'in üzerinde durduğu konulardan birisidir. Kültürel özelliğe sahip olan topluluk vicdanı, topluma özgü olan akıl ve mantık ile sürekli olarak bir mücadele durumundadır. Kişiler bazı durumlarda vicdanlarına fazla önem verdikleri için akla uygun düşünemezler, bazen de bunun tam tersi olabilmektedir. Akıllarına fazla önem vererek vicdanlarını göz ardı edebilmektedirler. Bu durumu kültür ile medeniyet arasındaki çatışmaya benzetmektedir (Gökalp, 1976b, s. 30-35).

Gökalp, hars ve medeniyet arasındaki farklılıkları açıklarken, harsın milli bir kavramken medeniyetin uluslararası bir kavram olduğunu belirtmektedir. Gökalp, bir milletin harsını değiştiremezken, medeniyetini değiştirebileceğini, medeniyetin bir milletin diğerine geçebilirken harsın bir milletin diğerine geçemeyeceğini, medeniyetin yöntem ile yapılırken harsın sezgi ile yapılacağını söylemektedir.

Kültür ve medeniyetin açık bir şekilde ayırt edilmesi ve seviyelerinin birbirine karıştırılmaması ile bir ulusta çok sayıda sosyal ikilik belirlenip bunlar engellenebilmektedir. Bu sosyal ikilikler, kültür ve medeniyet kuramları veya toplumdaki medeniyetlerin çatışması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Gökalp toplumdaki çok sayıda farklı örnekler vererek açıklamaktadır. Gökalp, bir taraftan halk ile seçkinler arasındaki diğer taraftan seçkinlerin kendi aralarındaki edebiyat, dil, müzik, sanat, hukuk ile ilgili tartışmaları çözümlenmeye çalışmıştır. Gökalp, Osmanlı Devletinin çöküşünde, Türk kültürünün ihmal edilip, Arap ve İran kurum ve değerlerinin öne çıkmasının etkisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Tanzimat döneminde halk arasında yaygın olan Türk kültürü ile saraya hakim olan Osmanlı (Arap-Fars) uygarlığı arasında yaşanan çatışmalar hars ve uygarlık arasındaki çatışmalarında alevlenmesine neden olmuştur (Parla, 2020, s.59-60).

Gökalp, çağdaşlaşma ile bilimi bir arada değerlendirmekte, bilimin de Batı medeniyetinde olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı Batı medeniyetine girilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Osmanlı Devleti'nin Batı uygarlığından farklı olması sebebiyle ortaya çıkacak sorunları öne sürerek süreci engellemek yerine, medeniyet değiştirme aşamasında sorun çıkarmayacak kültür ve medeniyet kavramı ortaya koymaktadır. Sosyal hayatın kurumları içerisinde millete özgü olanlar ile uluslararası olanları birbirinden ayırarak millete özgü olan bölümleri harsın içinde değerlendirmektedir. Diğer bölümleri ise medeniyet kısmında değerlendirmektedir. Harsın duygularla oluştuğunu medeniyetin ise yöntem ve teknik ile meydana geldiğini savunmaktadır. Bundan dolayı milletlerin başka bir millete ait duyguları taklit edemeyeceğini ancak bilim ve teknik gibi kurumları başka milletlerden alınabileceğini savunmaktadır (Özakpınar, 2016, s. 271-272).

Ziya Gökalp, medeniyet sorununu tartışırken üzerinde durduğu konulardan birisi de eğitim meselesidir. Eğitim ve öğretim sorununun geçmişten itibaren çözülemediğini belirtmektedir. Çocuklarımıza Türk ve İslam geleneklerine göre eğitim veremediğimiz gibi çağın gerektirdiği eğitimi de veremediğimizi ifade etmektedir. Çağın gerektirdiği eğitimin amacı, gelişmiş milletlerin yaptıkları aletleri bizim de yapabilmemizdir. Ancak bizim ekonomide olduğu gibi askeri alanda da çağın gerisinde kaldığımızı ve yetersiz olduğumuza dikkat çekmektedir. Ne bilim insanı yetiştirecek yüksekokullarımız ne de orta derecede eğitim verecek okullarımızın hiçbir fayda sağlayamadıklarını belirtmektedir (Gökalp, 1992, s. 106).

Kültür ve medeniyet ayrımı Gökalp'in düşüncesinde ulus düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Kültür, ulusun temelini oluşturan, ulusa özgü değerler bütünüdür. Medeniyet farklı milletlerin ortak katkılarıyla oluşan daha çok ilim, fen gibi teknik özelliklerle ilgili olduğunun altını çizmektedir.

Gökalp devlet teşkilatını, "kanun mekanizmasıyla hareket eden bir siyasal makine" olarak tanımlamaktadır. Bu makineyi bir araya getiren çarkların her biri inanmış ve düşünür bir kişi olmasına rağmen, hepsi bir araya gelince akli yerinde bir kimse gibi davranamaz. Çünkü bu kişilerin alışkanlıkları ve inançları birbirine benzememektedir. Bu nedenle bu topluluklardan belli ve sürekli olacak bir inanç ve irade meydana gelmez. Bu kişiler kırtasiye işlerinin yoğunluğundan, zorlukların üstesinden gelmek ve yerini muhafaza etme korkularından, devlet hayatına yüksek bir bakış açısıyla göremezler. Bu sebeple her parçası inanmış ve akıllı bir kuvvetten oluşan bu makine, diğer makinelerde olduğu gibi dış kuvvetlerin kışkırtmalarına maruz kalabilirler. Gökalp bu siyasal makineyi görünmez bir şekilde hareket ettiren resmi olmayan unsurları "siyasal güç" olarak tanımlamaktadır (Duru, 1963, s. 43-44).

Gökalp, devleti tanımlarken, devlet idaresinin sadece iktidarı ele geçirmekten ibaret olmadığını belirtmektedir. Siyasal gücün ve iktidarın devletle olan ilişkisine dikkat çektiği görülmektedir.

Gökalp, siyasi grupları üçe ayırarak tanımlamaktadır. Siyasi gruplar, cemiyet, camia ve cemiadan oluşmaktadır. Cemialar, bir topluluğun sadece küçük bir bölümünün siyasi bir heyet görünümüne gelmiş şeklidir. Eskiden ilkel kavimlerin bu şekilde olduğunu belirtmektedir. Cemialardan birinin, farklı dil, dine sahip cemialardan birini kendi hakimiyetine almasıyla yeni bir heyet oluşmaktadır. Bu oluşumu camia olarak tanımlamaktadır. Geçen zaman içinde bu camialar dağılma sürecine girer imparatorlukların içinde ortak bir ülküye sahip milliyet oluştururlar. Bu milliyet bağımlı olduğu yapı içerisinde uzun bir süre var olamaz, er ya da geç bağımsızlığını kazanarak yeni bir siyasi heyet meydana getirmektedir. Gökalp bu yeni siyasi heyeti cemiyet olarak tanımlamaktadır (Gökalp, 2019, s. 81-82).

Gökalp, devleti tanımlarken, açıklamaya çalıştığı bir diğer unsur siyasi güçlerdir. Siyasal güçlerin meşrutiyetten önce de var olduklarını belirtmektedir. Memleketin inkılaptan önceki durumundan yola çıkarak verdiği örnekte, o dönemde devlet makinesini işleten kuvvetleri, bankalar, sefirlikler, patriklikler, duyunu umumiye gibi mali kuruluşlar, bazı entrikacı Avrupalıların olduğunu belirtmektedir. Taşrada ise konsoloslar, tefeciler, aşiret ileri gelenleri bunlara benzer zorba topluluklardan oluşmaktadır. Bunlardan dolayı siyasi partiler, birer siyasi güç olarak ortaya çıkarak, zararlı kuvvetlerin çalışmalarını engellemeye çalışmışlardır (Duru, 1963, s. 43-44).

Gökalp, milli devletlerin ortaya çıkış sürecini, askeri alandaki ilerlemeler sonrasında Avrupa devletlerinin halktan milli ordular kurarak bu orduların zaman içerisinde derebeylikleri kaldırmalarında etkili olduğunu belirtmektedir. Milli devletlerin ortaya çıkışında önemli unsurlardan biri de matbaanın icadıdır. Gazetelerin çıkarılmasının halkın duygularının uyanmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. İmparatorluklardan milli devletlere geçişte dört unsur rol oynamıştır. Bunlardan ilki, askerlik vazifesinin geliştirilerek milli bir yapıya kavuşmasıdır. İkinci olarak meşruiyet kavramına bağlanmaktadır. Üçüncüsü basın serbestliğidir. Dördüncü olarak da eğitimin geliştirilmesine bağlanmaktadır (Gökalp, 2018, s.294-295).

3. Tanzimat Sonrası Dönemde Modernleşme Hareketi

Osmanlı modernleşmesi, Avrupa'nın yaşadığı modernleşme sürecinden önemli farklılıklar içermektedir. Modernleşmenin öne çıkan noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Öncelikle belirtmek gerekir ki modernleşme hareketi emperyalist ve saldırgan bir Avrupa'ya karşı devletin kendini koruma tedbirlerini aldığı bir programdır. Avrupa'nın askeri alanda ve teşkilatlanmadaki üstünlüğü 17. yüzyıldan itibaren fark edilmeye başlandı.
- Sistematik bir modernleşme hareketi 18. yüzyılda özellikle III. Selim zamanında askeri alanda yapılan reformlarla başladı. 1830'da başlayarak 1876 Osmanlı Anayasasının ilanına kadar geçen süre içerisinde idari ve kamu kurumlarının da içerisinde olduğu birçok alanda modernleşme süreci devam etti.
- Modernleşme hareketinin öncü aktörü devletti. Yapılan değişiklikler yukarıdan ve bunları etkili kılacak bürokratik yapılanmalar meydana getirebilmek için padişahın mutlak gücü kullanılmaktaydı.
- Halkın büyük çoğunluğu kapalı bir köy ekonomisi içinde yaşamaktaydı, genellikle, ayan, ağalar ve din adamlarına bağlıydılar. Bu kişiler, halkı geleneksel kurumlara bağlı tutmaya çalışıyorlardı. Özellikle 1800-1850 yılları arası dönemde, devlet tarafından hayata geçirilmeye çalışılan reformlara aktif olarak karşı çıkmaktaydılar.
- Gayrimüslim halkın taleplerini karşılama isteği ve Batı'nın Osmanlı Devletini laik kanunlar ve kurumları kurmaya teşvik ediyordu hatta zorluyordu. Batılı güçler imparatorluğa liberal müesseseler getirilmesini istiyordu, bu kurumların kendi ekonomik çıkarlarını teminat altına alacağını düşünüyorlardı (İnalçık, 2021, s.220-221).

Batıcılar, Osmanlı Devletinin gerileme sebeplerini ilmi bir yöntemle ortaya konularak, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasını çözüm yolu olarak görmekteydiler. Batıya dönünce hatalar ortaya çıkacak, geri kalmışlığın en önemli sebebi de Avrupalı olmaktan kaynaklanmaktaydı. Osmanlı devletinin tek kurtuluş yolu bulunmaktaydı, o da Batılılaşmaktır. Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatı alınmalı ve Osmanlı toplumu ilim ve teknik bakımdan düzenlenmelidir (Tunaya, 2004, s.68). Osmanlı toplumunun modernleşmesi, modernleşmenin klasik tanımı olan gelişmiş toplum özelliklerinin az gelişmiş toplumlar tarafından alınması gibi bir tanımlamayla açıklanamaz. 19. yüzyılda toplum yeni bir değişim ivmesi kazanmıştır. Modernleşmenin, Osmanlı devletinde sadece dış dünyanın zorlamasıyla meydana geldiği söylenemez. Özellikle 18. yüzyıl ve sonrası Osmanlı Avrupa'yı ustaca gözlemlemeye başladığı bir dönemdir. 19. yüzyılın sonunda Batılılaşma, Türk toplum hayatında yerini almış ve tartışmaların odağında konumlanmıştır. Batı'dan sadece tekniği alalım diyen aydınların yanında

farklı görüşler savunan aydınlar da bulunmaktaydı. Ziya Gokalp bu tartışmalara “hars” ve “medeniyet” ayrımı ile katkıda bulunmuştur (Ortaylı, 2021, s.29-30).

Gokalp'e göre Osmanlı kültürü, Tanzimat döneminden itibaren tekrar başka bir medeniyetin egemenliği altına girmeye başlamıştır. Eski Türk Devletleri, Çin medeniyetinden etkilenmişlerdir. Sonrasında Çin medeniyetinin etkisinden kurtulup Arap-İran medeniyetinin etkisine girmişlerdir. Tanzimat dönemi ve sonrasında ise İran medeniyetinin etkisinden kurtulup bu sefer de Avrupa medeniyetinin etkisi altına girmeye başlamıştır. Gokalp, Türk medeniyetinin İslam'ın kabulünden önce Çin medeniyeti ile çarpışırken, İslamiyet'in kabulü sonrasında Arap-İran medeniyeti ile çarpışmakta olduğunu, Tanzimat sonrası dönemde ise benzer çatışmayı Avrupa medeniyeti ile yaşayacağını belirtmiştir. Gokalp'e göre bu çarpışmalar medeniyetler arasında geçişleri ortaya koymuştur. Örneğin Türklerin Çin medeniyetinden İran medeniyetine geçişin önemli bir eseri olan Kutadgu Bilig, Çin ile İran kurumlarının birbirlerine etkilerini anlatmıştır (Gokalp, 2013, s. 15-17).

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu geleneksel devlet tipinden modern devlet tipine geçiş sürecini yaşamaktaydı. Merkezîyetçilik ilk olarak orduda sonrasında da hukuk sisteminde kendisine yer bulmaktaydı. Tanzimat dönemi bürokratları hukuk alanındaki reformları ihtiyaçlara göre pragmatik bir yaklaşımla yürütüyorlardı. 19. yüzyılda yaşanan idari modernleşme doğal olarak beraberinde, kültürel, siyasal ve hukuksal değişimleri de beraberinde getirdi (Ortaylı, 2021, s.141). Tanzimat'ın reform politikaları halkın isteğine dayanarak gerçekleştirilmemiştir. Bürokratlar, gerekli gördükleri ya da büyük devletlerin temsilcilerinin harekete geçmeye zorladıkları için bu reformları Osmanlı toplumuna zorla kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı reformlara yönelik kitle desteği hiçbir zaman geniş bir biçimde olmamıştır. Reformlara toplumun farklı kesimlerinden, azınlıklardan, geleneksel kurumları savunan çevrelerden ve hatta reformcuların kendi aralarındaki çatışmalardan dolayı reformculardan bile karşı çıkanlar oluyordu (Zürcher, 2014, s. 107).

Modernleşme hareketinde temel zorluklar geleneksel toplum ve devletin dini kaidelerinden kaynaklanıyordu. Tanzimat dönemi aydınları ve reformcular yönetimi Batılılaştırmak ve modern tekniklerin alınmasını istemelerine rağmen, dini mahkemeler, dini okulların muhafaza edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu kurumların kamu işleri ile ilgilerinin kesilip kendi alanları ile ilgilenmeleri gerektiği düşünülüyordu. Daha sonraları Batılılaşmayı ve milli hakimiyeti, Avrupalı devletler gibi bir bütün olması gerektiğini savunan aydınlar bu ikili yapıdan dolayı Tanzimat'ın başarısız olduğunu ileri sürdüler. Fakat milli devlet düşüncesi Atatürk'e kadar gerçekleşemedi ve 1919'da imparatorluğun çöküşüyle Türkiye Cumhuriyeti adıyla var oluş sahasına girmiştir (İnalçık, 2021, s.2 21). Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı devletinden sadece güçlü bir bürokratik yapı ve gelenek değil aynı zamanda bu yapıyı kendi olanakları ile geliştirecek bir kadroyu da devralmıştır. Tanzimat ile başlayan batılılaşma hareketi, reformları, Cumhuriyetin lider kadroları tarafından yetersiz görülmektedir. Bundan dolayı Cumhuriyet sonrası modernleşme, Tanzimat'ın açtığı yoldan daha da ileriye giderek batılılaşma programını daha radikal bir şekilde uygulamayı tercih etmiştir. Bu noktada Atatürk'ün temel politikası bir taraftan toplumun modernleşmesi diğer taraftan ülkeyi sanayileştirerek kalkındırmaktı. Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi bürokrasisinin iki temel misyonu bulunmaktaydı. İlk olarak reformları geliştirerek devam ettirmek, ikinci olarak da ekonomik kalkınmada kamu bürokrasisinin öncülüğünü sağlamaktı (Eryılmaz, 2017, s. 152).

Osmanlı modernleşmesi otokratik bir modernleşme hareketidir. İmparatorluk genç Cumhuriyete, meclis, siyasal parti kadroları, basın gibi kurumları mirası bıraktı. Cumhuriyetin hukukçuları, doktorları, bilim insanları, son devrin Osmanlı aydınları içinden çıkmıştır. Cumhuriyet ilk etapta, eğitim sistemini, yönetim sistemini, üniversiteyi, mali sistemini Osmanlıdan devraldı (Ortaylı, 2021, s. 36). Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte, İmparatorluk bürokrasisinin biçimsel yönüyle beraber, yönetim alanındaki gelenekler ve siyasi kültürü de intikal etmiştir. Tanzimat sonrası dönemde açılan Tıbbiye, Harbiye, Mektebi Mülkiye kurumları, üst düzey yönetici ve bürokrat kadroların yetiştirilmesine ve kamu bürokrasisinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu kurumlar yalnızca Osmanlı döneminde değil Cumhuriyet döneminde de etkisi yüksek kurumlar olmuştur (Eryılmaz, 2017, s. 147).

Batılılaşma reformları Osmanlı devlet ve toplum yapısında ikiliğe yol açmıştır. Bu ikilik de devlet ve toplum yapısında çatışmaları beraberinde getirmiştir. Batı kurumları ile bazı gruplar tarafından kontrol altında tutulan geleneksel kurumlar arasında çatışma yaşanmaktaydı. Tanzimat döneminde Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından sonrasında 1860 ve 1870'lerde şiddetli tartışmalarda daha sonra Ziya Gokalp'in sosyolojik yazılarında analitik bir şekilde değerlendirilmiştir. Namık Kemal ve Ziya Gokalp, batılılaşmayı geleneksel sosyoekonomik düzen geleneksel değer sistemi üzerindeki olumsuzlukları olduğunu belirterek eleştirdikleri yönleri olmuştur. Modernleşmenin ikili yapısını reddederek Atatürk radikal bir biçimde Batılılaşmaya öncülük etmiştir. Türkiye'nin yeni ulus-devletinde inkılapçı bir adım olarak tam laikleşmeyi sağladı. Atatürk'ün modernleşme programında en etkili yöntemi, laik eğitim sisteminin oluşturulmasıydı. Bu eğitim sistemi ile yetişen yeni kuşağın laik ulus devletin garantisi olacağına inanıyordu (İnalçık, 2021, s.232-233).

Atatürk, hislerinin babasının Namık Kemal, düşüncelerinin babasının ise Ziya Gökalp olduğunu söylemiştir (Parla, 2020). Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılında İzmir’de gazetecilere yaptığı bir açıklamasında “Milli hükümete ve inkılaba küçük Mecmua’nın feyizli ve büyük yardımı” ndan söz etmiştir (Korkmaz, 1994, s. 243). Cumhuriyetin kimlik oluşumunda Türk milliyetçiliği önemli bir unsur, Türk milliyetçiliği fikrinin oluşumunda da Ziya Gökalp öncü olmuştur. Osmanlı’nın son dönemlerinde çağın gereklerine uymayan yapı ve kurumların terk edilmesi gerektiğini belirtmekte, yeni Cumhuriyet rejiminin yerleşmesinde, gelişmesinde, devlet ve milletin çağdaşlaşma ekseninde bütünleşebilmesinin yollarını aramıştır. Böylece modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisine önemli katkıda bulunmuştur (Kongar, 1996). Cumhuriyetin önemli unsurlarından birisi olan halkçılık ilkesinde Ziya Gökalp’in önemli etkisi bulunmaktadır. Aslında Gökalp halkçılık kavramını Batı’daki demokrasi kavramıyla birlikte açıklamaktadır. Cumhuriyetin kurulmasında sonra egemenliğin millete geçmesi devlet-toplum birliğinin sağlanmasında önemli bir etkidir (Toprak, 2013, s. 169).

2.1. Ulus Devlet ve Ziya Gökalp

Ulus aynı tarihsel kökten gelen, gelenek ve kültür ortaklığına sahip, daha çok aynı topraklarda ve ekonomik alanda yaşayan ve aynı dili konuşan insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Tanör, 2010, s. 216). Çağımızda devletin kurucu unsurları içerisinde bulunan ulus ve ulus devlet, tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmış kavramlardır. Batı Avrupa’da feodal düzenin yıkılması sürecinde, soy, aile, din gibi kişisel bağlantılara dayalı insan topluluklarının yerine ortaya çıkmış olgulardır. 1789 Fransız Devrimi, Napolyon Savaşları, ulus ve ulusal devlet kavramlarının Avrupa ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’na ve bütün dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Ulus kavramı ve ulusçuluk akımı, topluluklara yabancı işgaline karşı bir direnme gücü vermekte ve daha demokratik bir düzene geçişin de itici gücünü oluşturmuştur (Sabuncu, 2003, s. 33).

Gökalp, Avrupa’daki milliyetçilik akımlarının hızlı bir şekilde gelişmesinde sanayileşme ve kentleşmenin önemli etkisinin olduğunu düşünmüştür. Avrupa’da hızlı bir şekilde yayılan milliyetçilik akımının modern devletlerde gelişim gösterdiğini belirtmiştir. Dünyada yaygınlaşan ve etki alanı genişleyen milliyetçi yaklaşım Gökalp tarafında da kabul görmüştür. Düşüncelerini milliyetçi bir temelde geliştiren Gökalp, amacını Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını engellemek ve Türkiye Cumhuriyeti’nin modern bir devlet olmasını sağlamak olarak belirlemiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan birçok yenilik ve dönüşüm Gökalp tarafından çok daha önceleri dile getirilmiştir. Medeni kanun, Laiklik, Türkçe’nin sadeleştirilmesi, kadın-erkek eşitliği, kadınların toplumsal hayatta rol alması Gökalp tarafından dile getirilmiştir (Sağlam, 2008, s.217).

Gökalp, ulusu sanat, dil, din ve ahlak bakımından ortak olan aynı değerlere sahip bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Gökalp ulusçuluğun çağın önemli bir gerekliliği olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

Dünyanın şarkı da, garbı da bize celi bir surette gösteriyor ki bu asır, milliyet asrıdır; bu asrın vicdanları üzerinde en müessir kuvvet, milliyet mefkuresidir. İçtimai vicdanların idaresi ile mükellef olan bir devlet, bu mühim içtimai amili mevcut değil farz ederse, vazifesini ifa edemez. Devlet adamlarında, fırka recüllerinde bu his mevcut olmazsa, Osmanlılığı terkip eden cemaat ve kavimleri ruhi bir surette idare etmek kabil olmaz. Dört senelik bir tecrübe bize gösterdi: Sırf unsurların itilafı maksadıyla “ben Türk değilim Osmanlıyım” diyen Türkler, unsurların ne yolda bir itilafa muvafakat edebileceklerini nihayet gayet acı bir surette anladılar (Gökalp, 1976, s. 3-4).

Gökalp, Dünya’nın içinde bulunduğu dönemin “milliyet” yüzyılı olduğunu, dünyanın doğusunda da batısında da ulusçuluğun yayıldığını, çağın gerekliliği olduğunu belirtmektedir. Bu yüzyılın en etkili gücünün milliyet ülküsü olduğunu bunun için devlete mekanizmalara görev düştüğüne vurgu yapmaktadır. Devlet mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için ulus ülküsünün bir zorunluluk olması gerektiğini belirtmektedir. İçinde bulunulan buhranın önemli sebeplerinden birinin de ulus ülkesine sahip olunmamasını göstermektedir.

Gökalp, milleti bir topluluğun millet haline gelmesinin son aşaması olarak görmektedir. Gökalp’e göre sosyal zümreler, ailevi zümreler, siyasi zümreler ve mesleki zümrelerden oluşmaktadır. Bunlar içinde en önemli olanı siyasi zümreler olarak görmektedir. Çünkü siyasi bir zümre tek başına hayatını sürdürebilen bağımsız bir topluluktur (Türkdoğan, 1988, s.28-29).

Gökalp, Cumhuriyetin ilanı öncesinde yazdığı Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı eserinde Türkçülüğü kurtuluş aracı olarak görmektedir. Kurtuluş yollarının arandığı dönemde, en büyük sorunun ne olduğu konusunda da ulusal ülkü yoksunluğu olduğunu belirtmektedir. Ona göre ulusal ülkünün olmayışı hem yaşanan sorunların temel kaynağı hem de çağın gerisinde kalmasının temel sebebidir. Bu nedenle Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak eserinde ulusal ülkü meselesine, ülkünün nasıl gelişeceğini tartışmaktadır. Cumhuriyet’ten hemen sonra kurtuluşun sağlandığı, buhrandan çıkıldığı dönemde yazdığı Türkçülüğün Esasları eserinde bu sefer Türkçülüğün nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada Gökalp için en önemli mesele, milletin nasıl bir toplumsal yapılanmaya ve nasıl bir yaşam pratiğine sahip olması gerektiğidir (Doğanoğlu, 2016, s.1208).

Gökalp'in modern devletin kuruluş sürecinde, Yeni Türkiye'nin Hedefleri yedi makaleden oluşmaktadır. Bu makalelerin başlıkları;

- Irklar Arasında Müsavilik (eşitlik, denklik)
- Milletlerin Müsaviliği
- Kadınla Erkeğin Müsaviliği
- Kastların ve sınıfların Müsaviliği
- Milletlerin Birbirleriyle Yardımlaşması
- Suni Müsavatsızlıkların Kaldırılması ve Tabii Müsavatsızlıkların Onların Yerine İkamesi
- İnsanlar Hürdür.

Halkçılığın gayesi körü körüne bir müsavatçılık yapmak değildir. Çünkü böyle bir hareket hakiki adalete münafidir. Tam adalet, herkese layık olduğu mevki vermektir. Halkçılık devri cemiyetlerin siyasi tekamülde vasıl oldukları en son ve en yüksek merhaledir... Milletleri birbirine düşman yapan mutaassıp papazlarla, emperyalist ve kapitalistlerdir. Bunlardan ortadan çekilirse milletler birbirini kardeş gibi seveceklerdir... İnsan hür oldukları halde doğmazlar ise de, hürriyete kabiliyetli olarak dünyaya gelirler. Cemiyet, onlara iptidai ruhi bir hürriyet verir, sonra da siyasi ve içtimai hürriyetlere mazhar kılar... Irkların ve milletlerin müsaviliğinde olduğu gibi kadınla erkeğin müsaviliğinde de hayatıyat ilminin hiçbir itirazı yoktur. Halkçılığın birinci umdesi irkların müsaviliği, ikinci umdesi milletlerin müsaviliği olduğu gibi üçüncü umdesi de kadınla erkeğin müsaviliğidir (Gökalp, 1974, s. 33-44).

Gökalp'in yazdığı Yeni Türkiye'nin Hedefleri, aslında Cumhuriyet Türkiye'sinin temellerini oluşturmaktadır. Kadın erkek eşitliği, halkçılık, Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesinde, Gökalp'in eserlerinin, düşüncelerinin ilham verdiği görülmektedir. Gökalp'in kültür ve medeniyet tartışmaları, ulusçuluk kavramına yaklaşımı, Batı medeniyetine yönelik düşünceleri, Cumhuriyet'in ilanı öncesinde Milli Mücadele döneminde de Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yeni rejimin, yeni devletin kuruluş sürecinde de başta Atatürk olmak üzere dönemin yöneticilerini yakınan etkilediğini söyleyebiliriz.

2.2. Laiklik ve Ziya Gökalp

Laiklik konusu, Gökalp'in düşünce dünyası incelenirken üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisidir. Çünkü Gökalp, bu konuda bilimsel olarak bir görüş ortaya koyan ve ilk düşünür olarak kabul edilmektedir (Türkdoğan, 2015, s. 85). Gökalp'in çağdaşlığı veya onun toplumumuzdaki somut ifadesi olan batılılaşma ve laikliği temellendirmede iki farklı yaklaşım izlediği görülmektedir. Bunlarda birisi İslami referanslara dayalı temellendirme çabaları diğeri ise Durkheim sosyolojisinden temel alan pozitivist-aydınlanmacı referanslara dayalı temellendirme çabalarıdır. Her iki meşrulaştırma çabaları da Gökalp'in çalışmalarında etkili olmuştur. Ancak zaman içerisinde Gökalp'de birinci yaklaşımın ağırlığının azaldığı ikinci yaklaşımın daha baskın hale geldiğini söylemek mümkündür (Koby, 2019, s.1579).

Gökalp'in dini kurumlar ve devlet işlerinin ayrılmasına yönelik görüşlerine farklı şiirlerinde yer vermektedir. Bu şiirlerinden biri Halife ve Müftü şiiridir.

İki şey var mukaddes: Biri devlet, biri din;
Devlet onun başında ancak halifemiz var;
Ki bir müftü değil o, bir Emirülmü'minin
Fetvaları o vermez, kanunları o yapar.
Dinin başında müftü var ki bildirir:
Haram ile helali, günah ile sevabı;
O ne şari, ne hukuk müşaviri değildir,
Ona takva sorulur, mevizedir cevabı.
Devlet ile medrese ayrı iki alemdir;
Müftü ile halife birbirine karışmaz,
Ayrıysa da bu iki kuvvet, daim tev'emdir,

“Nüfuz bende” diyerek birbiriyle yarışmaz (Gökalp, 1976b, s. 28).

Gökalp, şiirinde halife ile müftünün devlet ile medresenin birbirlerinden ayrılması gerektiğini ve birbirlerinin görevlerine karışmamaları gerektiğinin belirtmektedir. Halife ile müftünün iki önemli güç olduklarını birbirlerinin rakipleri olmadıklarını söylemektedir. Gökalp'in laiklik konusu ile ilgili bir diğer şiiri de Devlet şiiridir.

Lakin hukuk dinden ayrı bir iştir,

Bırakılmış ulul-emre, devlete,

Hukuk örfе uymayınca değiştir,

Örfe uydur demiş Tanrı, millete (Gökalp, 1976b, s. 32).

Gökalp'e göre şeriatın içinde yer alan din işleri vicdani alana, şeriatın içinde yer alan hukuksal işler ise dünyevi alana ayrılmalıdır. Bunun sonucunda birinci kısım diyanet işlerini, ikinci kısım ise siyasal işleri meydana getirmektedir. Bu şekilde yapılan bir ayırım ile dini, toplumun manevi birliğini sağlamak için birleştirici bir güç olarak kullanmayı mümkün kılmaktadır (Berkes, 2017, s. 443).

Sonuç

Gökalp'in Türkçülük, İslam ve medeniyet kavramları etrafında geliştirdiği çözümlenmeleri, onun kendine özgü oluşturduğu toplum modelinin ve bu modele göre oluşturmaya çalıştığı toplumsal ve siyasal programın temelini oluşturmaktadır. Gökalp'in üzerinde durduğu konuların başında, kendi kültürümüzü, değerlerimizi koruyarak Batı medeniyeti içerisinde yer almanın mümkün olduğu gelmektedir.

Modernleşme kavramı Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen ilerleyen dönemlerde özellikle geride kalmış ülkelerin gündeminde olan ilerlemenin kilit bir aracı olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilerleme süreci Tanzimat sonrasında farklı bir görünüme kavuşmuştur. Osmanlı'da modernleşme süreci Avrupa'nın yaşadığı modernleşme sürecinden farklı özellikler taşımaktadır. İmparatorluğun batı karşısında gerilemeye başlaması, gerilemenin nedenlerinin araştırılması, devletin eski gücüne kavuşması isteği modernleşme sürecinin önemli unsurlarıdır. Osmanlı modernleşmesi bu kapsamda gerçekleşen reform çabaları aşağıdan yukarıya bir taleple değil yukarıdan aşağıya doğru bir yönle gerçekleşmiştir. Batı'nın üstünlüğü ve reformların gerekli olduğu aydınlar tarafından genel olarak kabul edilmekle birlikte, bu sürecin nasıl olması gerektiği konusunda aydınlar arasında farklı görüşler, tartışmalar yaşanmaktaydı. Bazı düşünürler koşulsuz, şartsız Batı uygarlığını kabul etmeyi savunurken bazı düşünürler bunun sosyal, toplumsal yapıyı, olumsuz etkileyeceğini, batının ilim ve teknik ileri olduğunun kabul edilebileceğini ve batıdan sadece bilim, teknik gibi konuların alınmasının gerektiğini savunmuşlardır. Tanzimat döneminde ağırlıklı olarak mevcut yapıların korunarak, ıslah edilmesi ve bazı alanlarda ordu ve eğitim başta olmak üzere yeni kurumların oluşturulmasına çalışılmıştır. Ancak bu durum ikili bir yapının ortaya çıkmasına ve geleneksel kurumlar ile yeni kurulan kurumlar arasında çatışmaları beraberinde getirmektedir.

Çalışma kapsamında, Tanzimat döneminde başlayan ve Cumhuriyetin ilanı sonrasında devam eden modernleşme sürecinde dönemin önemli aydınları arasında yer alan Ziya Gökalp'in düşünceleri, batıya karşı olan tutumu, devletin nasıl içinde bulunduğu durumdan çıkacağına yönelik tezleri irdelenmektedir. Çalışmanın amacını günümüzde de tartışılmaya devam eden modernleşme, batılılaşma meselesini Tanzimat döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen süreçte Ziya Gökalp'in düşünceleri çerçevesinde tartışmaktır. Gökalp, içinde yaşadığı dönemin zorlukları, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi, yeni bir devletin kurulma süreci, onun eser ve fikirlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Türk toplumuna yönelik düşüncelerini savunurken, Türklerin içinde bulunduğu tarihsel geçişini, tarihsel süreçte iletişim kurdukları medeniyetler üzerinden bir sentez yapmaktadır. İçinde bulunduğu dönemde Batı medeniyetinin üstünlüğü dönemin birçok aydını tarafından kabul edilmekte ve savunulmaktaydı. Gökalp de Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmekte ancak şartsız bir kabulün olumsuz yanları olacağına, bunun kabul edilemeyeceğine vurgu yapmaktadır. Batı medeniyetini değerlendirirken, hars ve medeniyet kavramları üzerinden konuyu tartışmaya açmaktadır. Gökalp'i dönemin diğer düşünürlerinden farklı kılan nokta burada karşımıza çıkmaktadır. Batı kavramını batılılaşmayı ele alırken bunu kültür ve medeniyet ayrımını ortaya koyarak yapmaya çalışmaktadır. Batı uygarlığının üstünlüğünü, ilerleme kaydettiğini kabul etmekte, batılılaşmanın şart olduğunu belirtmekte ancak bunu yaparken kültürün bundan etkilenmeden kültürel değerlerimizi, toplumsal değerlerimizi koruyarak yapabileceğimizi belirtmektedir. Ona göre bir toplumu uygarlık haline getiren temel unsur hars yani kültürdür. Batılılaşmaya çalışırken, nerede olduğumuzu ve kendimizi, toplumu nasıl korumamız gerektiğini eserlerinde yer vererek devleti yönetenlere yol göstermiştir.

Ziya Gökalp, kültür ve medeniyet sentezi ile eğitim, ulusçuluk, topluma dair değerlendirmeleri ile gerek dönemin aydınları arasında gerek izlenen politikalar, düzenlemeler üzerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle de ulus devletin kuruluşunda, milli bir eğitim politikasının hayata geçirilişinde, batılılaşmaya yönelik yapılan kurumsal, hukuksal, toplumsal düzenlemelerde fikirleri öncülük etmiştir. Cumhuriyetin temel ilkelerinden olan milliyetçilik, laiklik ve halkçılık ilkelerinde yine Ziya Gökalp'in önemli etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında verdiğimiz bilgiler, yaptığımız tartışmalar neticesinde, Ziya Gökalp'in hem cumhuriyet ilanı öncesindeki dönemde hem de cumhuriyet ilanı sonrasında modern devletin inşa sürecinde hayata geçirilen reform ve düzenlemelere fikirleriyle öncülük ettiğini söyleyebiliriz. Yeni devletin kuruluşunda ve rejimin şekillenmesinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Bağce, E. H. (2004). Modernliğin temelleri ve ikircikli serüveni. *Modernlik ve modernleşme sürecinde Türkiye* (5-59) içinde. Ebabel Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (2002). *Yeni Türkiye'nin manevî mimarı Ziya Gökalp*. Cilt1. Neyir Matbaacılık
- Black, E. C. (1987). *Çağdaşlaşmanın itici güçleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Celkan H. Y. (1990). *Ziya Gökalp 'in eğitim sosyolojisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Doğanoğlu, M. (2016). Türkleşmek İslamlaşmak ve muasırlaşmaktan Türkçülüğün esaslarına Ziya Gökalp ve ulus tasavvuru. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1195-1210.
- Duru, K, N. (1963). *Ziya Gökalp*, MEB Basımevi.
- Eryılmaz, B. (2017). *Bürokrasi ve siyaset bürokratik devletten etkin yönetime*, (6.Baskı). Alfa Yayınları.
- Gencer, B. (2017). *İslam 'da modernleşme 1839-1939*. (4.Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*. Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2021). *Modernliğin sonuçları*. (10.Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri I*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976a). *Yeni hayata doğru yol*. Elips Kitap.
- Gökalp, Z. (1974). *Yeni Türkiye 'nin hedefleri*. Baha Matbaası.
- Gökalp, Z. (1976b). *Türkleşmek İslamlaşmak muasırlaşmak*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). *Türk medeniyet tarihi*. Elips Kitap.
- Gökalp, Z. (2013). *Hars ve medeniyet*. Bilge Oğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2018). *Yeni mecmua yazıları*. Ötüken Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün esasları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güler, A. (2018). *Cumhuriyet'e ruh veren adam Ziya Gökalp*. Halk Kitabevi.
- Günay, Ü., Çelik C. (2010). *Türk kimliğinin yeniden inşası bağlamında Ziya Gökalp*. Kesit Yayınları.
- Heyd, U. (1979). *Türk ulusçuluğunun temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset*. (19.Baskı). BB101 Yayınları.
- İnalçık, H. (2021). *İmparatorluktan cumhuriyete*. (9.Baskı). Kronik Kitap.
- Kobyay, M. (2019). Ziya Gökalp'in çağdaşlık ve laikliği temellendirme çabası ve İslam. *Turkish Studies*, 14(3), 1575-1587.
- Kongar, E. (1996). *Türk toplumbilimcileri I*. Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, A. (1994). *Ziya Gökalp aksiyonu meşrutiyet ve Cumhuriyet üzerindeki tesirleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Kösoğlu, N. (2020). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Ziya Gökalp*. Ötüken Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2021). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*, (50.Baskı). Kronik Kitap.
- Özarpınar, Y. (2016). Ziya Gökalp'te kültür ve medeniyet kavramı. *Türk sosyolojisinin 100. yılında Ziya Gökalp*. (268-292) içinde. Türk Yurdu Yayınları.
- Parla, T. (2020). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*. Metis Yayınları.
- Sabancı, Y. (2003). *Anayasaya giriş*. İmaj Yayınları.
- Sağlam, S. (2008). Ziya Gökalp. *Türkiye'de Sosyoloji* (Cilt I, s. 161-219) içinde. Phoenix Yayınları
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal sosyoloji*. Der Yayınları.

- Tanör, B. (2010). *Kurtuluş kuruluş*. Cumhuriyet Kitapları.
- Taylor, C. (2010). *Modernliğin sıkıntıları*. (3.Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Toprak, Z.(2013). *Türkiye 'de popülizm 1908-1923*. Doğan Kitap.
- Türk Dil Kurumu. (2024). <https://sozluk.gov.tr/> (18.05.2024).
- Türkdoğan, O. (1988). *Değişme kültür ve sosyal çözülme*. Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2015). *Ziya Gökalp ve sosyolojik düşünce sistemi*. Çizgi Kitapevi.
- Touraine, A.(2022). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (6.Baskı). Yapı Kredi Yayınları
- Touraine, A. (2023). *Modernliğin eleştirisi*. (12.Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2004). *Türkiye 'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketi*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vakkasoğlu, V. (2019). *Tarih aynasında Ziya Gökalp*. (15.baskı). Ensar Neşriyat.
- Wallerstein, I.(2021). *Bildiğimiz dünyanın sonu yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim*. (7.Baskı). Metis.
- Weber, M. (2012). *Bürokrasi ve otorite*. Adres Yayınları.
- Weber, M. (2021). *Sosyoloji yazıları*, (2.Baskı). Metis Yayınları.
- Zürcher, J. E. (2014). *Modernleşen Türkiye 'nin tarihi*, (29.Baskı), İletişim Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.